

3. Коваль Л. В. Історичний аспект розвитку професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. URL: <http://bdpu.org/wp-content/uploads/2019/02/Людмила-Коваль.pdf>
4. Концепція змісту освіти для європейського виміру України. Освіта UA. URL: <http://osvita.ua/school/method/581>
5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <http://mon.gov.ua/Новини202016/12/05/konczepczyia.pdf>
6. Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти: Наказ МОН України № 776 від 16.07.2018 р. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/5b7bb2dcc424a809787929.pdf>
7. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>
8. Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти»: Наказ Міністерства соціальної політики України № 1143 від 10.08.2018 р. URL: https://www.pedrada.com.ua/files/articles/2445/Vchytel_pochatkovykh_klasiv_2018_Pedrada.pdf
9. Столяренко О. В. Моделювання педагогічної діяльності у підготовці фахівця / навч.-метод. посібник. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 196 с.
10. Яструб О. Етапи становлення та розвитку професійної підготовки вчителів початкової школи в Україні. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013. № 7. С. 14–19.
11. Problemy kształcenia nauczycieli wczesnej edukacji w uczelniach wyższych w Polsce / redakcja naukowa Ewa Skrzetuska, Marzenna Nowicka. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2016. 298 s.

Галина Одинцова

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Інноваційна політика в освітній галузі України спрямована на її модернізацію і зумовлена інтеграцією у європейський освітній простір. Вона задекларована у державних нормативних документах, які передбачають самореалізацію особистості (Закон України «Про освіту» (2017), Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) (1993), Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи (2016), Рекомендація Європейського

Парламенту та Ради ЄС «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» (2006) та ін.).

Імплементация європейських норм у вітчизняний освітній процес розпочинається уже з її первинної ланки – початкової освіти, метою якої є «всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості» [Державний стандарт початкової освіти, 2018].

Реформування змісту освіти та належне забезпечення її якості висуває нові вимоги до підготовки майбутніх фахівців початкової освіти, які б органічно поєднували професійні якості із національними та загальнолюдськими цінностями, активною громадянською позицією. Різні аспекти фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи розглядали у своїх дослідженнях І. Бех, Н. Бібік, О. Біда, В. Бондар, М. Вашуленко, І. Зязюн, Л. Коваль, Я. Кодлюк, С. Литвиненко, С. Мартиненко, О. Савченко, Л. Хомич та ін. Саме «умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно», може забезпечити успішну організацію навчально-виховного процесу в умовах розбудови Нової української школи [Нова українська школа, 2017, с. 11].

В освітній практиці спостерігається зміщення акценту із накопичення знань, умінь і навичок на уміння застосовувати їх у певних ситуаціях, проблемних умовах, бачення нового способу вирішення цих проблем. Це можливо за умови впровадження компетентнісного підходу до навчально-виховного процесу. Результатом навчання має стати набір ключових компетентностей, які би допомогли якнайкраще і якнайповніше зреалізувати якості особистості в інтелектуальній, комунікативній, духовній, інформаційній, соціальній та інших сферах життєдіяльності.

Еталонними рамками Ради Європи визначені основні компетенції для навчання протягом усього життя, серед яких чільне місце займає володіння рідною мовою: «Спілкування рідною мовою – це можливість виражати та пояснювати поняття, думки, почуття, факти

та погляди як в усній, так і в письмовій формі (сприймання на слух, монологічне мовлення, читання та письмо), та відповідно і творчо взаємодіяти на мовному рівні в усіх соціальних та культурних контекстах; під час навчання та професійної підготовки на роботі, вдома та на дозвіллі» [Про основні компетенції, 2006].

Спілкування рідною мовою розпочинається з перших слів дитини, однак вивчення мови як системи передбачено лише шкільною програмою. Тому доречно говорити про формування мовної особистості, починаючи із перших днів навчання дитини у школі. В умовах розбудови Нової української школи ця проблема залишається актуальною, набираючи при цьому нового концептуального змісту.

Проблема формування мовної особистості багатоаспектна. Вона стала предметом наукових досліджень багатьох учених: психологів і психолінгвістів (Л. Виготський, В. фон Гумбольдт, М. Жинкін, О. Лурія, О. Леонт'єв, О. Потебня, І. Синиця та ін.), лінгвістів (І. Білодід, Л. Булаховський, Ф. Буслаєв, В. Виноградов, Ю. Караулов, Л. Мацько, В. Русанівський, Л. Щерба та ін.), лінгводидактів (О. Біляєв, В. Сухомлинський, А. Богуш, М. Вашуленко, Т. Ладиженська, В. Мельничайко, М. Пентилюк, Г. Шелехова та ін.), соціолінгвістів (Л. Крисін, В. Тимофєєв та ін.), лінгвокультурологів (С. Воркачов, В. Маслова та ін.).

У дослідженнях українських учених наукове осмислення терміна «мовна особистість» одержало різне трактування: «...поєднання в особі мовця його мовної компетенції, прагнення до творчого самовираження, вільного, автоматичного здійснення різнобічної мовної діяльності. Мовна особистість свідомо ставиться до своєї мовної практики, несе в собі відбиток суспільно-соціального, територіального середовища, традицій виховання в національній культурі» [Єрмоленко С., 2001, с. 95]; «людина, яка володіє виражальними багатствами мови, продукує її в різних життєвих ситуаціях і шанує її, дбає про збереження й розвиток» [Пентилюк М., 2014, с. 297]; «узагальнений образ носія мовної свідомості, національної мовної картини світу, мовних знань, умінь і навичок, мовних здатностей і здібностей, мовної культури і смаку, мовних

традицій і мовної моди» [Мацько Л., 2006, с. 3]; мовець, який досконало знає мову, усвідомлено творчо володіє нею, сприймає мову в контексті національної культури як духовну серцевину її, користується мовою як органічним засобом самотворення, самоствердження і самовираження, розвитку своїх інтелектуальних та емоційно-вольових можливостей та як засобом соціалізації особи в даному суспільстві [Струганець Л., 2000, с. 38]. Якщо коротко висловити сутність поняття «мовна особистість», то це інтелект, який виражає себе через мову в усіх сферах життєдіяльності.

Л. Мацько виокремлює 5 етапів формування мовної особистості:

– рівень мовної правильності. Його досягають завдяки мовній освіті, тобто вивченню правил користування мовною системою. Цей рівень передбачає вироблення відповідних мовних навичок з різних розділів лінгвістики;

– рівень інтеріоризації – вміння реалізувати себе в мовленні, володіти основними формами усного і писемного спілкування. Це рівень виразності і комунікативної достатності;

– рівень насиченості – володіння багатством і різноманітністю мовних засобів;

– рівень адекватного вибору, який передбачає досконале володіння функціональними стилями літературної мови, вміння говорити відповідно до ситуації мовлення та відгукуватися точною мовленнєвою реакцією;

– рівень фахової метамови – володіння терміносистемами, фразеологією, мовними формулами професійного мовлення тощо [Мацько Л., 2002, с. 6].

Сформуванню мовної особистості майбутнього фахівця початкової освіти покликані насамперед дисципліни лінгвістичного циклу, зокрема «Сучасна українська літературна мова з практикумом», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Основи культури і техніки мовлення», «Лінгвістичний аналіз тексту» та ін. Зважаючи на те, що рівень мовної правильності студентів уже певною мірою сформований завдяки попередній мовній освіті, яку вони одержали, процес лінгвістичної підготовки має бути спрямований на

– поглиблення уже відомих й засвоєння нових теоретичних відомостей з сучасної української літературної мови на фонетико-фонологічному, лексико-граматичному і структурно-синтаксичному рівнях;

– виявлення самобутніх рис сучасної української літературної мови на всіх мовних рівнях;

– спостереження над історичними процесами у функціонуванні мовних явищ, з'ясування їхніх причин і наслідків;

– виявлення особливостей стилістичного використання мовних одиниць у сучасній українській літературній мові;

– підвищення культури усного й писемного мовлення майбутніх педагогів.

Вирішенню окреслених завдань сприятиме теоретична підготовка студентів із дисциплін лінгвістичного спрямування, викладання яких варто здійснювати на основі інтегративного підходу, оскільки цьому сприяють ряд чинників (скорочення аудиторного навантаження, відсутність дублювання співзвучних тем, формування міжпредметних асоціативних зв'язків та ін.). Такий підхід дозволяє взаємно підпорядковувати здобуті знання, їх узагальнювати, синтезувати, створює цілісну картину мови як системи, що сприяє формуванню мовної компетентності майбутніх педагогів.

Особистість виражає себе у мові і через мову. Тому недостатньо мати знання про мову, потрібно ще вміти ними користуватися (рівень інтеріоризації, насиченості та адекватного вибору). Для успішної адаптації людини в суспільстві пріоритетним стає питання формування комунікативної компетентності. Якщо розглядати цей термін крізь призму лінгвістичного розуміння (оскільки це поняття є багатовимірне), то можна вважати його синонімічним до понять «мовленнева діяльність», «мовленнєве спілкування», суть якого зводиться до здатності особистості використовувати знання мови в конкретній ситуації спілкування, тобто це є індивідуальна мовленнева діяльність особистості. Оскільки комунікативна компетентність є однією із ключових, то вона формується у процесі ознайомлення

студентів із різними навчальними дисциплінами властивими їм методами і прийомами.

Мовна особистість є також носієм національної мовної картини світу, тому доречно говорити про мовно-національну особистість (Л. Мамчур, Г. Шелехова й ін.), сформуванню якої можна, наповнивши зміст навчального матеріалу національно-культурним компонентом. Реалізації цього завдання сприятиме використання відповідних текстів вправ і завдань, які містять народознавчий і лінгвокраєзнавчий матеріал, відомості про національні постаті, знаменні дати, символи України, історію походження окремих слів та фразеологізмів, національно-мовленнєвий етикет тощо. Використання національно-культурологічного матеріалу сприятиме розширенню світогляду студентів, формуванню їхніх загальнолюдських цінностей, громадянської свідомості.

Сформуванню мовної особистості учня може вчитель, який сам є мовною особистістю. Завдання мовно-літературної освітньої галузі (українська мова і літературне читання) типової освітньої програми для закладів загальної середньої освіти (1–4 класи), розробленої під керівництвом О. Савченко, (зокрема формування пізнавального інтересу до рідного слова, прагнення вдосконалювати своє мовлення; розвиток мислення, мовлення, уяви, творчих і пізнавальних здібностей школярів; формування вміння працювати з різними видами та джерелами інформації та ін., змістова лінія «Досліджуємо мовні явища») вимагають від майбутніх педагогів не лише високої професійної компетентності у лінгвістичній галузі, а й прояву творчої активності [Нова українська школа..., 2018].

Розвиток пізнавальних інтересів, допитливості, спостережливості – «вічні» завдання, які покликана вирішувати початкова школа. Завдання вчителя якраз і полягає в тому, щоб із самого початку зацікавити молодших школярів мовними явищами, збудити у них прагнення до знань. Одним із важливих засобів їх вирішення вчені виділяють інформативність уроку, тобто використання у навчальному процесі інформаційно насичених матеріалів, цікавих завдань, вправ,

які б органічно доповнювали виучуваний матеріал підручників [Одинцова Г., 2013, с. 3].

Цій меті підпорядковане вивчення навчальної дисципліни «Формування мовної особистості молодшого школяра засобами цікавого мовознавства» для студентів спеціальності 013 Початкова освіта Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Цей курс має багато можливостей для використання новітніх технологій, рекомендованих до застосування Новою українською школою.

Інформаційним обсягом навчальної дисципліни передбачено розгляд основних розділів лінгвістики з урахуванням таких змістових компонентів цікавого мовознавства:

– *лінгвістична афористика*. Афоризми, як відомо, у сконденсованій формі репрезентують поняття і явища. Допомогти зрозуміти сутність мовних одиниць допоможуть лінгвістичні афоризми, авторами яких є вчені-мовознавці, письменники, філософи. Образні асоціації, гармонійне поєднання глибокого змісту з оригінальною формою відкриває нове бачення уже відомого лінгвістичного явища: *Слова – це кольорові камінці. Мало їх назбирати – треба ще навчитися з них узори викладати* (І. Вільде); *Письмо з помилками – то як невимиті руки чи нечищені зуби* (В. Стус); *Без кореня, як риба без води, слово не може існувати* (І. Вихованець); *Займенники як запасні гравці на футбольному полі чи дублери в театрі виходять на поле, коли вимушено «звільняють гру» повнозначні слова* (О. Реформатський); *Речення ... – як чаша терпіння. Воно повинно бути повним, але не переповненим* (Г. Тютюнник); *Словники – музеї слів, у них місце і для старого, і для нового знайдеться* (С. Пушик). Такі висловлювання можуть слугувати епіграфом до уроку, їх доцільно використовувати при поясненні чи закріпленні виучуваного матеріалу та в позакласній роботі;

– *порівняльно-історичне мовознавство*. Воно подає відомості про інші мови світу (лінгвістична компаративістика) і має на меті установити ступінь спорідненості між мовами та процеси, яких зазнали мовні явища на шляху історичного розвитку. Використання

відомостей порівняльно-історичного мовознавства збагачує знання студентів, розширює їхній кругозір. Наприклад, українська мова є другою за поширеністю серед мов слов'янського походження (після російської) і займає 26 позицію серед мов світу. Приблизно до кінця XII – початку XIII ст. в мові, крім однини й множини, існувала ще форма двоїни, яка позначала два однакові предмети або предмети, парні за будовою. Залишками колишньої двоїни в нашій мові є слова *вуха, плечі, очі, вуса і рукава*. Використання подібних відомостей дозволяє збагатити теоретичні відомості студентів з основних розділів мовознавства цікавими фактами порівняльно-історичного характеру;

– *термінологія*. Опрацювання наукових дефініцій можна доповнити цікавою науково-пізнавальною інформацією. Наприклад, винахід терміна *морфологія*, який походить з коренів двох грецьких слів (μορφή – вид, форма і λογία – слово, вчення), належить великому німецькому поетові Й. В. Гете, який багато років вивчав будову і форму рослин і тварин. А в старих граматиках використовували такі слова-синоніми до сучасних лінгвістичних термінів: *фонетика* – *звучня*; *синтаксис* – *складня*; *голосні звуки* – *голосівки*; *приголосні* – *шелестівки*; *наголос* – *голосовдар*; *кома* – *запинка*; *лапки* – *наводові знаки*; *крапка з комою* – *середник*; *дефіс* – *розділка*;

– *етимологія*, яка допомагає встановити походження слова. Так, слово *основа* мало таке первісне значення: головні, подовжні нитки у тканині. Пізніше воно стало означати опору будівлі, найважливіші положення певної науки, частину слова, що виражає основне значення, тощо. А слово *буква* в усі слов'янські мови прийшло від німців; у них воно означало букове дерево, а також дощечку з дерева, призначену для писання. У нас спочатку слово *буки* було назвою літери *б*, а потім і назвою будь-якої літери;

– *ігри, цікаві завдання і вправи*. Окрім дидактичних вправ, студенти вправляються у складанні кросвордів, чайнвордів, ребусів, шарад, метаграм, логогрифів, анаграм на лінгвістичні теми;

– *дидактична поезія* – це заримовані правила, віршовані визначення мовознавчих понять, ілюстрації до них. Українська мовознавча поезія щедро представлена творами Д. Білоуса,

Л. Лужецької, Н. Красоткіної, А. Свашенко та інших авторів. Студенти активно долучаються до написання мовознавчої поезії і часто вдало демонструють свої поетичні здібності;

– *лінгвістичні казки*, які є ефективним прийомом опанування мовним матеріалом. Вони викликають певні смислові асоціації, мають мажорний настрій, розвивають творче мислення, фантазію, уяву. Розвивати креативні здібності студентів допомагає написання авторських лінгвістичних казок, де дійовими особами виступають голосні і приголосні звуки, частини мови, підмет і присудок тощо;

– *лінгвістичні загадки, парадокси, усмішки, жарти, бувальщини, прислів'я, приказки*. Використання лінгвістичного гумору знижує розумову напругу і сприяє кращому запам'ятовуванню наукової інформації, наприклад:

– *Який це час: я бігаю, ти бігаєш, він бігає, вони бігають?*

– *Велика перерва.*

При підготовці до занять студенти діляться на чотири групи, кожна з яких готує два питання плану. Впродовж тижня усі збирають інформацію з різних джерел, у т. ч. з інтернету, обмінюються нею, використовуючи при цьому різні технічні засоби й соціальні мережі. Хтось із групи цю інформацію обробляє, аналізує, систематизує і готує виступ у вигляді доповіді, презентації і т. ін. Наступного разу міняються доповідачі у групах і групи міняються рубриками (питаннями). Таким чином кожен зможе бути у ролі доповідача й кожна група має змогу представити усі рубрики. Така форма роботи дає можливість удосконалити навички науково-пошукової і дослідницької роботи студентів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), розвиває вміння поєднувати колективну та індивідуальну роботу. Це сприяє активізації та розвитку розумової діяльності студентів, їх критичного мислення. Завершується вивчення дисципліни презентацією групового проєкту, тему якого студенти обирають самі і захищають його як залікову роботу (здебільшого це лепбуки, стінгазети, мовні настільні ігри, ілюстровані мовознавчі розповіді тощо). Такі заняття розширюють знання студентів про цікаві форми і види роботи на уроках української мови в початковій школі, формують мовну особистість вчителя як зразок для наслідування молодшими школярами,

допомагають створити студентам власне портфоліо з використання елементів цікавого мовознавства на уроках української мови в початковій школі.

Отже, мовна особистість майбутнього фахівця початкової освіти – це інтегральна якість особистості, яка є органічним поєднанням низки компетентностей лінгвістичного спрямування з професійними вміннями й навичками на основі використання сучасних інноваційних технологій. Саме такий учитель зможе зреалізувати завдання, які стоять сьогодні перед Новою українською школою.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>
2. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ: Либідь, 2001. 223 с.
3. Мацько Л. Аспекти мовної особистості у перспективі педагогічного дискурсу. *Дивослово*. 2006. № 7. С. 2–4.
4. Мацько Л. Формування мовної культури. *Педагогічна газета*. 2002. № 8/9 (серпень-вересень). С. 6.
5. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. N. M. Bibik. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
6. Нова українська школа. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти (1–4 клас), затверджена Колегією Міністерства освіти і науки України 22 лютого 2018 р. / Розробл. під керівництвом О. Я. Савченко. URL: <https://nus.org.ua/news/opublikuvaly-typovi-osvitni-programy-dlya-1-2-klasiv-nush-dokumenty/>
7. Одинцова Г. С., Кодлюк Я. П. Цікаве мовознавство в початковій школі. Тернопіль: Підручники і посібники, 2013. 208 с.
8. Пентиліук М. Мовна особистість майбутнього вчителя-словесника в контексті професійної підготовки. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2014. Ч. 2. С. 290–297.
9. Про основні компетенції для навчання протягом усього життя: Рекомендація № 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС 18.12.2006. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_975
10. Струганець Л. В. Культура мови. Словник термінів. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 88 с.